

ז'ירארדוב ŻYRARDÓW

ישוב תעשייתי שקם בשנות ה-30 של המאה ה"ט בשטחי הכפר רודה גוזובסקה, לקח את שמו משם המשפחה של המנהל הראשון של מפעל הטקסטיל שנבנה כאן, הצרפתי פיליפ דה ז'ירארד. לצד מתיישבים גרמנים ועובדים מהכפרים הסמוכים, יהודים ראשונים החלו להגיע לכאן, בייחוד לאחר בניית מסילת הרכבת ווארשה – וינה. בשטחי הכפר רודה גוזובסקה (שטחי טחנת הקמח והמשק לשעבר בשם מריאמפול), בצדו המזרחי של רחוב מירצקי דהיום קם הרובע, בו מרבית התושבים היו בני דת משה שחיו בז'ירארדוב. מספרם בשלושים השנה האחרונות של המאה ה"ט גדל משבעים לשלושת אלפים בני אדם. מבחינה מינהלית שטח זה היה שייך עד שנת 1916 לרודה גוזובסקה, שלה עדיין היה מעמד של כפר בלבד.

קצב החיים השבועי, הנפרד מזה הנוצרי, היה גורם לכך שהיהודים לא עבדו במפעל הטקסטיל – עיסוקם נותר במסחר ובמלאכה. מרכז הרובע היה ברחוב וונסקה (כעת רחוב שולמן). ב-1874 שלטונות המחוז התירו את הקמת הקהילה היהודית הדתית ברודה גוזובסקה. בית הכנסת הראשון הוקם ברחוב וונסקה, בבית פרטי הבנוי מעץ. עד מהרה הקהילה קיבלה קרקע לבניית בית כנסת ולהקמת בית העלמין – תרומתו של הרוזן פליקס סובנסקי. בשנים הבאות עצרות תפילה התקיימו גם בבתיים של חסידים אמידים.

בסוף העשור הראשון של המאה ה'כ' הוגשה בקשה לשלטונות הצאריסטיים בדבר הענקת זכויות עירוניות ליישוב. אז בזירארדוב, רודה גוזובסקה, מריאמפול וטקלינוב חיו כבר 28 אלף בני אדם, ובאלה – 16 אחוז יהודים, 15 אחוז נוצרים אוונגליסטים (בעיקר גרמנים) – אולם מעמד עירוני ניתן לז'ירארדוב רק בשנת 1916 משלטונות הכיבוש הגרמנים במלחמת העולם הראשונה. ליהודים השתייך הרוב מ-370 החנויות ויותר ממאה בתי מלאכה, ובאלה 50 מתוך 60 בתי מלאכה לייצור נעליים.

בתקופה שבין המלחמות אחוז היהודים באוכלוסייה נותר על רף של 10-12 אחוזים. המצב הכלכלי של האוכלוסיה היהודית בהשוואה לזה שהיה בראשית המאה הורע ביותר, בדומה לזה של כל העיר שהתמודדה עם אבטלה קשה. בין המפלגות היהודיות ההשפעה הרבה ביותר הייתה בידי אגודת ישראל החרדית, הבונד הסוציאליסטי והציונים – "מזרחי" הימנית ופועלי ציון השמאלית. נציגי הציבור היהודי השתתפו גם בפועלו של השלטון המקומי, ביושבם במועצת העיר.

החל מ-1910 פעל בז'ירארדוב חדר עכשוי, שבו למדו יותר מ-100 ילדים בני כמה שנים. לצד למוד הקריאה והכתיבה בעברית והחזרה ושינון הפסוקים מהמקרא, למדו בו יסודות של מקצעות חילוניים. החל מ-1918 פעל בית ספר פרטי קטן לילדים יהודים – החל משנת הלימודים 1925/26 בית הספר הכללי ע"ש אליזה אוז'שקובה; 99 אחוז מהתלמידים היו בני נוער יהודים, אולם הלימודים התנהלו בשפה הפולנית. בעיר פעלו ספריות – צוקונפט (של התנועות השמאליות) וע"ש פרץ (החרדית) וכן חוג תיאטרון לחובבים. אוהדי הספורט התאגדו במועדון הספורט "מכבי".

הרדיפות נגד האוכלוסיה היהודית החלו מיד לאחר כיבוש העיר על ידי הוורמאכט במחצית ספטמבר 1939; בנובמבר הגרמנים הורו על הקמת היודנראט. בדצמבר 1940 הכובש הגרמני הורה לכל היהודים בז'ירארדוב לעבור לגטו שהוקם בין הרחובות: מירצקייגו, נארוטוביצ', אוקז'יי וה-1 במאי. שם הושמו גם מי שגורשו מהשטחים שסופחו לרייך ומהישובים הקטנים יותר של איזור בלונייה. אומדים את מספר אסירי הגטו ב-5000 בני אדם; הוטלו עליהם עבודות כפייה לטובת הכובש. הועד העצמי לעזרה סוציאלית תמך בעניים ביותר, והוא שניהל מטבח שחילק מנות חינם. בינואר של השנה הבאה אחריה שלטונות מחוז ווארשה החלו בחיסולם של הגטאות הקטנים יותר ובגירוש אסירי הגטאות הללו לגטו ווארשה – מגטו ז'ירארדוב עד אמצע בפראו; ברובם המוחלט היהודים הושמדו אחר כך במחנה ההשמדה הנאצי הגרמני בטרבלינקה.

בתום המלחמה רק מעטי מעט – אחדים – שבו לז'ירארדוב. באביב 1945 היו אלה רק 20 בני אדם – הם עזבו את העיר ואת פולין בתוך כמה שנים.

בית העלמין של הקהילה היהודית בז'ירארדוב שבפינת הרחובות מירצקייגו וקונופניצקי הוקם קרוב לוודאי ב-1874. קודם לכן יהודי ז'ירארדוב קברו את הנפטרים שלהם בבית העלמין בויסקיטקי. כעת בית העלמין משתרע על חלקה

של 0,8724 הקטר שצורתה קרובה לצורת טרפז. עד היום בשטח בית העלמין נשתמרו קרוב ל-150 מצבות (המצבה המזוהה הישנה ביותר היא מ-1883, החדשה ביותר משנת 1938). אופן הקבורה בשורות ניכר רק בצורה חלקית. מבחינת הערך האמנותי של המצבות אפשר לומר שבית העלמין היהודי בז'ירארדוב הוא אחד המעניינים ביותר במחוז מאזוביה כולו. המצבות מגלות רמה גבוהה של אמנות הפיסול באבן. הן נעשו לבטח בידי אותה סדנת פיסול עצמה, שבצעה עבודות אלה מדור לדור. מלבד המצבות המסורתיות אפשר למצוא בבית העלמין גם קברים בצורות אחרות: סטלות עשויות גרניט על קברם של התעשיינים המקומיים בני משפחת אוקסנר או מצבה בצורה של עץ שנגדע. מושכת תשומת לב המצבה העשויה מאבן חול אדומה, עם יד חרוטה המחזיקה בפטיש – על קברם של אלי לובצ'ינסקי ומנדל מיימן, שנהרגו בעת הפגנות הפועלים בז'ירארדוב ב-1906. רוב הכיתובים נחרטו בשפה העברית. בית העלמין ניזוק קשות בעת השואה בידי הגרמנים, שהשתמשו ברבות מן המצבות לריצוף הכבישים וחצרות הבתים.

בית העלמין הסגור עוד מימי המלחמה, שבעשרות השנים אחריה נזנח והיה נתון להרס מתמשך, ננעל בצורה רשמית בהחלטה מינהלית של שלטונות המחוז בשנת 1964. שלוש שנים מאוחר יותר במימון שהגיע מניצולי השואה בני ז'ירארדוב מרחבי העולם בית העלמין סודר וגודר, נחנכה בה אנדרטת זכרון לקרבנות השואה, בצורת סטלה גבוהה שבראשה להבת נר.

ב-18 בפברואר 1992 בית העלמין נרשם ברשימת האתרים לשימור תחת המספר A 868.